

De ukendtes grav på Sønderho kirkegård Et mindesmærke med en usædvanlig historie

Fortalt af Per Hofman Hansen

På Sønderho kirkegård står der i det nordøstlige hjørne en mandshøj smuk natursten i granit og gemmer på lidt af en hemmelighed. Den bærer en lang indskrift, der ikke er helt nem at læse, dels fordi bogstaverne er hugget med lutter store bogstaver (VERSALER), og dels fordi den sorte maling i bogstaverne mange steder er forsvundet. Til adskillelse af de enkelte ord har stenhuggeren indsat en prik. Mon ikke han har villet efterligne visse træk fra de gamle runesten? Punktum eller komma er der heller ikke nogen af. Kun en tankestreg og derefter en lidt større afstand, der adskiller de første otte linjer fra de sidste fire; det er der imidlertid en forklaring på. Oven over digtet er i øvrigt meget passende - skal det vise sig - anbragt kors, anker og hjerte – sømandens mest benyttede symboler for tro, håb og kærlighed! Her skal jeg røbe de mange hemmeligheder, som stenen gemmer på. God læselyst!

Lad os begynde med indskriften, som korrekt citeret lyder således:



VI KENDER EJ DIT NAVN DIN STAND
OG HVOR DU HAVDE FÆDRELAND
HVOR ER DIN SLÆGT HVOR ER DIN VEN
KUN BØLGEN FØRTE DIG HERHEN
DU FANDT EJ FRED I STORM OG HAV
NU I GUDS HAVN DU FINDER GRAV
NU HVILER DU I STILLE RO
PAA KIRKEGAARD I SØNDERHO -

VI VÆRNER OM DIT HVILESTED
OG ØNSKER DIG AL HIMLENS FRED
THI OGSAA VI HAR GRAVE
BAG STORMOMSUSTE HAVE

AUGUST 1904

Et mindesmærke over en ukendt sømands grav

Om stenen skrev Fanøs navnkundige N.M. Kromann i 1934 i sit hovedværk "Fanøs historie", at det drejer sig om et "mindesmærke over en ukendt sømands grav. Liget var drevet i land på Sønderho Strand, vist i 1920", hvorefter han citerer de første otte linjer stort set som gengivet herover, og fortsætter: "Senere er anbragt en plade på fodstykket af de kvinder, der holder graven vedlige med blomster". Omtalen af stenen sluttede han med at citerede de sidste fire linjer.

Et lig i sømandsdragt var drevet i land

Kromann betragter vi normalt som et sandhedsvidne til Fanøs historie, men helt i

overensstemmelse med de faktiske hændelser er hans beskrivelse nu ikke. Det viser sig nemlig, at en af Sønderhos flittige skribenter, Maja Klemmensen Pedersen (1889-1965), i bladet "Mågen" i 1951 skrev artiklen "Strandhistorier fra Fanø". Heri fortæller hun, at lige før Treårskrigen (1848-1850) begyndte, var et lig i sømandsdragt hen på efteråret drevet i land, og som skik var, blev sømanden "begravet i et hjørne af kirkegården uden klokkeklang og salmesang". Tiden gik og igen i 1904 drev endnu et lig af en sømand i land, som også blev begravet på den ukendte sømands grav.

Hvem var de ilanddrevne sømænd?

Det ved vi ikke, men ofte kan man i kirkebøgerne se, at sognepræsten har gjort optegnelser om ilanddrevne lig. Ved opslag i Sønderho Sogns kirkebog for årene omkring Treårskrigen finder vi dog ingen oplysninger af den art. Men mere heldige er vi, når vi kigger i kirkebogen for 1904 side 303, hvor vi finder følgende indførsel af Sønderho Kirkes sognepræst Henrik Knudsen:

- Dødsdagen: 1904 d. 22. August, fundet paa Peder Meyers Sand, Sønderho Sogn, Fanø Birk, Skads herred.
- Begravelsesstedet: Sønderho Kirkegaard, Sønderho Sogn, Fanø Birk, Skads Herred, 1904, 23. August.
- Afdødes navn: Ubekendt mandsperson.
- Den afdøde: Højde 172 Centimeter, Øjnenes Farve brun, Liget iført en strikket blaa Uldtrøje, derunder et Par elastiske Seler uden Paaknapning, et rødt og blaaternet halvsilke Halstørklæde, tærnet eller sribet halvulden Skjorte, hvid Normal Uldskjorte, hvide strikkede uldne Underbenklæder, blaa uldne Strømper mærkede A.C.
- Alder: 30 à 40 Aar.

Et trækors med et 8-liniers vers rejst i 1904

Netop i 1904 opholdt den dansk-tyske malerinde Charlotte von Krogh (1827-1913) sig i Sønderho. Nogle år forinden havde hun sammen med sin unge malerveren August Wilckens (1870-1939) – som vi jo kender så godt fra Sønderho – engageret sig i en slesvig-holstensk kunstforening, ligesom hun havde mødt Julius Exner (1825-1910) i København. Herigennem havde hun fået interesse for Sønderho.

Under opholdet malede Charlotte von Krogh bl.a. billeder fra Sønderho Kirke. Her må hun være blevet bekendt med begravelsen af den døde sømand, for hun tog initiativ til at sætte et trækors, og herpå male versets første otte linjer.

Trækorset gik til, men efter nogle år blev det erstattet "af en almindelig gravsten og nævnte vers sat på stenen; men der blev på fodstykket tilføjet endnu et vers, forfattet af lærer Anders Aussig Weiss (1882-1945) fra Nibe, og hvis hustru var født i Sønderho", fortæller Maja Klemmensen videre.

Den gamle gravsten med fodstykket gik også til. Derfor blev der taget initiativ til, at få fremstillet en ny, som stenhugger Grebe, Bispebjerg Stenhuggeri, skænkede til formålet. Det er den sten, vi kender i dag. Den 23. maj 1937 blev den afsløret ved en højtidelighed, fortæller Maja Klemmensen, der slutter sin artikel med ordene: "Graven er i alle disse år blevet smykket og vedligeholdt, og mange af Sønderhos ensomme enker, fra hvem havet har taget deres elskede mand, og mødre, der har mistet deres unge sønner, har med vemod læst inskriptionen, når de lagde deres blomster på den ukendte sømands grav".

Forfatteren Poul Ørum om mindestenen

Efter Maja Klemmensens beretning gik historien om mindestenen stort set i glemmebogen. Men i 1961 fik den "nyt liv" gennem en digters behandling, da forfatteren Poul Ørum, der i mange år var bosat på Fanø, blev inspireret til et afsnit i novellesamlingen "I vandenes dyb", hvor han fortæller:

"Og sømandens enke eller mor fandt også skellig grund til at sige tak for det lille gravbillede på væggen [af mandens eller sønnens grav i et fjernt land].

Et sådant billede dukkede op i min bevidsthed fra henved tredive års glemsel, da jeg i fjor sommer på Sønderho kirkegård stod ved mindesmærket over en ukendt sømand, hvis lig drev i land på Sønderho strand. Sønderhoningerne har på stenen skrevet et pænt og velment vers, der begynder således:

*Vi kender ej dit navn, din stand,
og hvor du havde dit fædreland.
Hvor er din slægt, hvor er din ven?
Kun bølgen førte dig herhen.*

Et pænt vers, ja. På fodstykket af mindesmærket er der en plade med en hilsen fra de kvinder, der har hæget om denne grav i mindet om deres egne sømænd, som blev ude på havet. Det var skumring, og en grøn gren dækkede for det halve af pladen. Min ledsager forsøgte at læse indskriften:

*Vi værner om dit hvilested
og ønsker dig al Himlens fred . . .*

– Nej, jeg kan ikke se det sidste, sagde han og ville sætte en fod ind på gravstedet for at løfte grenen væk.

– Vent lidt, sagde jeg og tog ham i armen; og fjernt og så klart som et langvejs råb på en stille dag steg de op i mig, de to linier som får verset til at løfte sig ligesom en hvid fugl, der breder vingerne ud og står til havs:

*Thi også vi har grave
bag stormomsuste have.*

Min ledsager så på mig. – Hvor har du det fra? spurgte han.

– Jeg . . . jeg må vel have hørt det som barn, sagde jeg, og der var som bristet en skal i mig. Først da ordene kom ud af min mund, vidste jeg at jeg havde ruget på dem, siden jeg var dreng og så billederne af Fanø-søfolkenes hvilesteder bag de fjerne have.

Et beskedent vers på en ukendt sømands grav. Således kan man langt fra litteraturens alfarvej stå som en udvalgt og opleve den hellige forening mellem liv og digt. Digtet blev liv, og da blev dette grumme liv benådet. Det blev digt".

Sagnet om Søren, liget og de lange støvler

Maja Klemmensen Pedersen var en ivrig meddeler til avisen Vestkysten, og mange af hendes historier fra tidligere tider havde hun fra sin far (købmand og agent Peder Klemmsens Pedersen, 1858-1937) og hans efterladte erindringer og optegnelser. Det gælder også "Strandhistorier fra Fanø". Bag de nøgterne oplysninger, som hun bidrager med i "Mågen"

1951 gemmer der sig noget af en historie, som næsten har karakter af et gammelt folkesagn. Hun fortæller:

Man ved ikke bestemt, hvilket år denne tildragelse er foregået; men de gamle, der har fortalt den, begynder gerne således: Hvornår det skete, véd jeg ikke lige på en prik; men det passerede, lige inden treårskrigen begyndte, og så var det hen på efteråret.

Fra sit lille 3-fags hus gik Søren en morgenstund meget tidlig ud til havet for at hente sig noget træ til brændsel. Det var endnu temmelig mørkt, så det kneb med at finde vej mellem klitterne ad de smalle gangstier; men da han nåede stranden, fulgte han flodmærket et godt stykke fremad. Han så nu forude noget ligge i strandkanten — en mørk genstand, syntes han og gik hen for at se, hvad det kunne være. Det viste sig da, at det var et ilanddrevet lig — en mand i sømandsdragt og med et par lange støvler på benene. Så fik Søren pludselig den tanke, at det var bedst at tage støvlerne, for han syntes, det var en skam at begrave liget med de gode støvler på. Det var nemlig skik dengang, at de strandede lig blev begravet uden at blive undersøgt eller afklædt, og de blev begravet i et hjørne af kirkegården uden klokkeklang og salmesang. Søren så sig forsigtig om til alle sider; men da intet mistænkeligt var at se, trak han forsigtig først den ene så den anden støvle af, tog dem med sig og begav sig ad hjemmet til.

Men ak og vé — en af Søren's kendinge havde fra en nærliggende klit iagttaget det hele, og han var nu til sinds at drive løjer med Søren og selv sætte sig i besiddelse af støvlerne. Så snart Søren var kommet op i klitterne, mærkede han, at en person fulgte ham som en skygge, og pludselig hørte han en klagende lyd og en sagte hvisken: "Gi mæ mi støvl! Gi mæ mi støvl!". Da Søren hørte disse ord og han ingen kunne se, troede han, det var fra liget. Han smed støvlerne og skyndte sig alt det, han kunne ad hjemmet til.

I lang tid derefter gik Søren ikke på stranden. Der var kommet en vis frygt over ham, indtil en medlidende nabo omsider fortalte ham sammenhængen, og en tid efter så han også selv en af sine bekendte med støvlerne på. Søren sagde ingenting, men tænkte sit. Han havde ellers ikke ord for at tage noget der tilhørte hans næste; men i dette tilfælde syntes han, at det jo da var en død mand. Dog, efter den tid passede han meget på ikke at tage mere på stranden, end hver mand måtte se.

Efterskrift

Da Maja Klemmensen i 1951 skrev sin artikel, var Charlotte von Krogh formentlig fuldstændig ukendt på Fanø. Det er da også sandt, men i 2007 skrev den tyske kunsthistoriker Dörte Nicolaisen en biografi om hende udgivet af Museum Sønderjylland. Heri omtales hendes ophold i Sønderho, ligesom flere af hendes arbejder herfra er gengivet.

Tak

Tak til Jørgen Harreby Thomsen for hans efterlysning i Fanø Ugeblad. Den vakte mit bibliotekariske instinkt, hvorfor gåden om den hemmelighedsfulde sten måtte afsløres. Også tak til fhv. museumsinspektør Finn Grandt-Nielsen fordi han gjorde mig opmærksom på oplysningerne i Sønderho Sogns kirkebog.

Noter og kilder:

- Ovenstående artikel blev med titlen "De ukendtes grav på Sønderho kirkegård" gengivet i en forkortet udgave i Fanø Ugeblad 30. november 2017.
- Maja Klemmensen Pedersen: Strandhistorier fra Fanø. I: Mågen, 9. årgang, 1951, s. 20.
- Dörte Nicolaisen: Charlotte von Krogh (1827-1913). Von Husum nach Hadersleben. Fra Husum til Haderslev. Haderslev, Museum Sønderjylland ; Kiel, Museumsverbund Nordfriesland & Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, 2007.
- N. M. Kromann: Fanøs historie. Bind 2 (1934), s. 487.
- Poul Ørum: Ø til salg. I: I Vandenes dyb. Fremad, 1961.

Dette dokument er en printervenlig tekstversion af hjemmesiden

De ukendtes grav på Sønderho kirkegård. Et mindesmærke med en usædvanlig historie

Bearbejdelse og noter ved Per Hofman Hansen, december 2017.

Publiceret december 2017 på min hjemmeside "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen

<http://www.aldus.dk/fanoe/deukendtesgrav>

Per Hofman Hansen, Silkeborg. Mail: perhofman-snabel-a-gmail.com